

HUKUKİ BİR KAVRAM OLARAK İNSAN ONURU

Arş. Gör. Ayşen SEYMEN ÇAKAR*

Özet :İnsan onuru, insanın sırf insan olması sebebiyle değerli ve saygıya layık bir varlık olması şeklinde tanımlanabilir. İnsancılık düşüncesi, Batı'nın aydınlık döneminde Ortaçağ'ın skolastik düşüncesine karşı Eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür örneği, insan varlığı ile insan sevgisini en yüce ideal ve amaç sayan bilim, sanat ve felsefe görüşü ve bu yolda geliştirilen öğretimdir. Hümanizm idesinin genel felsefe ve hukuk felsefesinde insan unsurunu her türlü düşüncenin kaynağı olarak ön plana alıp, yeni çağların düşünce akımlarını bu yönde etkilemesi Rönesans hareketiyle başlamıştır. Tabii hukuk öğretisiyle geliştirilen hümanizm düşüncesi sonraki dönemlerin çeşitli mevzuatını etkilemiş ve bugün için pozitif hukuk içerisinde değerlendirilebilen bir kavramdır. İnsan onuru, gerek uluslararası andlaşmalar ve gerekse başta anayasalar olmak üzere bugün pek çok ülkenin ulusal mevzuatında yer alan hukuki bir terim durumundadır. İnsan onuru terimi, hukuk devleti ilkesinin temel gereklerinden biridir ve bir devletteki anayasacılığın gerçek olup olmadığının yani devletin anayasal devlet olup olmadığının da bir göstergesidir.

Anahtar Sözcükler: İnsan onuru, hukuk, anayasa, hukuk devleti

* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Programı Yüksek Lisans Öğrencisi; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 2. maddesinde Cumhuriyetin niteliklerini sayarken “insan haklarına saygılı devlet” ifadesini kullanmıştır. Bu ifade Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve anayasasının kendisine temel olarak insanı aldığını göstermektedir. O halde insan haklarını korumak ve uygulanmalarını sağlamak devletin temel görevlerinden biridir. İnsan, hem hukukun hem de devletin temelidir. İnsan, başka hiçbir özelliğine bakılmadan değerli bir varlıktır. İşte insanın sırf insan olması sebebiyle değerli ve saygıya layık olmasına insan onuru denir. İnsan onuru kavramı bugün için hemen her ülkenin hukuki mevzuatında ve uluslararası antlaşmalarda yar alan bir hukuk terimidir.

İNSAN ONURU VE HUKUK

İnsan onuru kavramının tanımını ve bu kavram ile ilgili düzenlemeleri görmeden önce, kavramın doğuşu üzerinde durmakta fayda vardır. İnsancılık (hümanizm) düşüncesi, Batının aydınlık döneminde Ortaçağın skolastik düşüncesine karşı eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür örneği, insan varlığı ile insan sevgisini en yüce ideal ve amaç sayan bilim, sanat ve felsefe görüşü ve bu yolda geliştirilen öğretiler (İzveren,1988:139-140). Hümanizm idesinin genel felsefe ve hukuk felsefesinde insan unsurunu her türlü düşüncenin özü ve kaynağı olarak ön plana alıp, yeni çağların düşünce akımlarını bu yönde etkilemesi Rönesans hareketiyle başlamıştır (İzveren:140). Tabii hukuk öğretisiyle geliştirilen hümanizm düşüncesi daha sonraki dönemlerin çeşitli mevzuatını etkilemiştir. Örneğin çağdaş ceza hukukunda cezaların şahsiliği ilkesi, ölüm cezasının kaldırılması, ceza infaz yasalarının insancıl amaçlarla tutuklu ve hükümlülerin lehine iyileştirilmesi vs. pek çok ceza hukuku ilkesinin temelinde bu anlayış yatmaktadır (İzveren:141). Bütün bunlardan başka hümanizm düşüncesinin daha büyük köklü etkileri, özellikle 1. ve 2. Dünya Savaşlarından sonra gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler, Avrupa ve Helsinki insan hakları anlaşmalarında ve bu anlaşmalardan esinlenerek hazırlanan yeni anayasa kurallarında görülür (İzveren:142). Bugünkü modern iş hukuku da, daha ziyade işçinin (ve genelde insan emeğinin) korunması amacına yönelik, tümüyle hümanizm düşüncesinin insancıl ilkelerinden esinlenen “sosyal himaye” kurallarının bütünüdür (İzveren:142). Görüldüğü gibi insancılık ilkesi Rönesans döneminde tabii hukuk düşüncesi ile geliştirilmiştir, fakat daha sonra pozitif düzenlemelere girmiş ve bugün için pozitivist anlayış etrafında değerlendirilebilecek bir kavram durumundadır. İnsan onuru kavramı, insanın en üstün değer olarak kabul edildiği hümanizm ilkesinden doğmuş bir kavramdır. Hümanist felsefe insanı temel alan felsefedir daha kısa ifadesiyle insan felsefesidir denilebilir. İnsan onuru kavramı da bu felsefenin bir gereğidir.

Onur kelimesi, sözlük tanımı ile “insanın kendine karşı duyduğu saygı, şeref, özsaygı, haysiyet, izzetinefis” ve diğer bir tanımlama ile de “başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, şeref, itibar” olarak anımlandırılmıştır (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (06/08/2012)). Bu tanımlarda iki nokta dikkati çekmektedir. Birinci tanımda, insanın kendisine

duyduğu saygı, onur olarak adlandırılırken; ikinci tanımda ise insana, başkaları tarafından duyulan saygı onur olarak adlandırılmıştır. Şu durumda onur kelimesinin tanımını, insana gerek kendisi ve gerekse başkaları tarafından duyulan saygı olarak ifade etmek mümkündür ve fakat yeterli bir tanımlama değildir. Çünkü, bu noktada akla şöyle bir soru gelmektedir. Toplumda genel itibarıyla saygı duyulmayan bir kişi insan onuruna sahip değil midir? Yada onur, kişinin davranışlarından mı ileri gelmektedir? Eğer bu soruya olumlu yanıt verilirse, onur kelimesi, itibar ve değer kelimeleriyle eşanlamli hale gelir ve toplum hayatında herhangi bir sebeple itibarı sarsılmış kişilerin onursuz olduğunun düşünülmesine imkan sağlanmış olur. Fakat bu da subjektif değerlendirmeler yani değer yargılarına göre değişebilecek bir husustur. Bir kişinin itibarı herkes için farklı algılanıyor olabilir. Subjektif yargılardan genel geçer kurallar çıkarmak mümkün değildir. O halde onur kelimesini, insanın davranışlarını, kişisel özelliklerini, servetini vs. dikkate almadan, insanı sadece varlık olarak değerlendirip tanımlamak gerekecektir. Bu durumda insan onuru, “insanın sırf insan olması sebebiyle değerli ve saygıya layık bir varlık olması” olarak tanımlanabilir. Felsefe Terimleri Sözlüğünde benzer bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre, “insanın duyan, düşünen ve özgür bir varlık olarak taşıdığı değer, insan olarak insanın değeri” insan onurudur (Türk Dil Kurumu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (06/08/2012)). Bu tanımda da insanın duyan, düşünen ve özgür bir varlık olarak taşıdığı değer ifadesi kanımızca gereksiz bir ifadedir, bu ifadenin tanımdan çıkarılıp, sadece “insanın insan olarak değeri” ifadesinin yer alması yeterlidir. Çünkü, insan doğuştan, başka hiçbir şart aranmaksızın değerli ve saygıya layık bir varlıktır. Bu saygının varolması için insanın duyan veya düşünen bir varlık olması şartının aranması; duyamayan veya düşünemeyen insanların onuru konusunda tereddüt varmış izlenimi yaratabilir ki; bu yersiz bir ayrımdır. Ayrıca insanın özgür bir varlık olarak saygıya layık olması ifadesi de gereksiz bir ifadedir, çünkü insan yaradılışı gereği özgür, yani doğuştan özgür olan bir varlıktır, insanı köle haline getiren yine insandır.

İnsan onuru kavramı yalnızca toplumsal bir kavram olmakla kalmayıp, aynı zamanda hukuki bir kavramdır ve hukukun hemen her dalında yararlanılabilecek bir kavramdır, çünkü hukuk, toplumsal düzen kurallarıdır. İnsanların olmadığı yerde toplumun olması mümkün değildir. İnsanın olduğu yerde de insan onurunun olduğu mutlak kabul gerektirir. İnsanı insana, insanı topluma, insanı devlete karşı koruyacak olan da hukuk olduğuna göre, hukuk için insan onuru kavramı mutlak kabul görmesi gereken bir kavramdır. Burada şu nokta ayrıca dikkat çekilmelidir ki; insan onuru, insanın bizzat kendisine karşı korunmasını da gerektirir, örneğin kişinin maddi veya manevi bütünlüğüne veya şahsiyetine karşı insanlık dışı uygulamalara rıza göstermesi de insan onuru kavramı sebebiyle mümkün olmamalıdır. Modern anlayış, insan onuru kavramını kamu düzeninin bir unsuru olarak kabul etmiş ve kolluk makamlarının insan onurunu korumak amacıyla kolluk işlemleri yapabileceğini kabul etmiştir. (Gözler, 2011:579). Gözler, bu duruma Fransa’da bir örnek vermiştir:

Fransa’da “cüce fırlatma” denen ve oyuncuların bir cüceyi olabildiğince uzağa fırlatması şeklinde oynanan bir oyun vardır. Cüce, özel giysiler içinde

olduğu için yere düştüğünde zarar görmez. Fırlatılan cüce haliyle bu oyundan para kazanır. Morsang-Sur-Orge Belediyesi Başkanı, 1991 yılında, belde sınırları içinde bu oyunun oynanmasını, insan onuruna aykırı olduğu gerekçesiyle bir kolluk işlemiyle yasaklamıştır. Bu yasaklama kararına karşı açılan iptal davasında Versailles İdare Mahkemesi, Belediye Başkanının bu kararı kolluk yetkilerini aşan bir karar olarak görmüş ve iptal etmiştir. Bu kararı temyizen inceleyen ve bozan Fransız Danıştay ise, bu oyunun “insan onuruna aykırı bir pratik olduğuna ve insan onuruna saygının kamu düzeninin unsurlarından biri olduğuna” ve dolayısıyla Belediye Başkanının kolluk yetkisine dayanarak bu oyunu yasaklayabileceğine karar vermiştir” (Gözler:579).

Bireylerin bizzat kendilerine karşı korunması da insan onuru kavramından kaynaklanmaktadır. Bu iki kavram bazen ayrı ayrı zikrediliyor olsa da, ikinci kavram birincisinden türemektedir. Yukarıda sözlük tanımını verirken insan onurunun, kişilere hem kendileri ve hem de başkaları tarafından saygı duyulması şeklinde anlamlandırıldığını söylemiştik. İnsan başka hiçbir şart aranmaksızın, sırf insan olduğu için değerli ise, o zaman bu değere başkaları gibi kendisi de saygı göstermek ve onu korumak zorundadır. İnsan onuru kavramı insanın kendi kişiliğine karşı göstermesi gereken saygıyı da kapsıyorsa, bireyin kendi kendisine karşı korunması, insan onurundan kaynaklanan bir husustur ve insan onurunun çıkarılabilecek bir sonuçtur denilebilir. Fail, insan onuru ile bağdaşmayan bir cezaya rıza gösterse de bu rıza geçerli değildir (Öztürk ve Erdem, 2011:42). Bu husus anayasanın 17. maddesinde “kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” denilerek açıkça ifade edilmiştir.

İnsan onuru kavramı, anayasal bir kavramdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının başlangıç kısmında bu hususa açıkça vurgu yapılmıştır. Anayasanın başlangıç kısmında “her Türk vatandaşının bu anasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu...” vurgulanmıştır. Anayasanın da vurguladığı gibi insan onuru, insanın doğuştan sahip olduğu bir değerdir, dolayısıyla insanın sonradan sahip olabileceği konuşma, duyma, düşünme ve sair hiçbir özelliğe indirgenemez. Anayasamız, başlangıç kısmında insan onuru kavramına bu şekilde açıkça yer verdikten sonra diğer bir çok maddesinde de bu kavramı pekiştiren ifadelerle yer vermiştir. Anayasanın kanun önünde eşitlik konusunu düzenleyen 10. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin niteliğini düzenleyen 12. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili 13. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması ile ilgili 14. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması ile ilgili 15. maddesi, kişi hürriyeti ve güvenliği ile ilgili 19. maddesi ve temel hak ve hürriyetler ile ilgili hemen her madde insan onuru kavramı ile ilişkilidir. Burada anayasanın 17. maddesine dikkat çekmek gereklidir, Anayasanın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında “kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” denilmiştir.

İnsan onuru kavramı, diğer devletlerin anayasalarında da yer alan bir kavramdır. Örneğin Belçika Anayasasının 23. maddesinde “herkes, insan onuruna yaraşır bir hayat sürme hakkına sahiptir” denilmektedir. İnsan hakları konusunda, yaşanan kötü olaylardan ders çıkarıldığı anlaşılan Alman Anayasası 1. maddesini insan onuru kavramına ayırmıştır. İnsanlığın üstüne bir kabus gibi çöken ve insanı basit bir araç haline getiren Nazi düzenini yaşayan insanların, bu korkunç düzenden kurtulur kurtulmaz yaptıkları anayasa ile böyle bir tepki göstermeleri, Hitler döneminin tüyler ürpertici tecrübelerini yaşamak zorunda kalmamış olan öteki şanslı insanlar için sürekli hatırd tutulması gereken çok önemli bir mesajdır (Öztürk ve Erdem: 41-42). Alman Anayasasının 1. maddesinde, “insan onur ve haysiyeti dokunulmazdır, tüm devlet erki ona saygı göstermek ve onu korumakla yükümlüdür, Alman milleti bu nedenle dokunulmaz ve devredilmez insan haklarını, yeryüzünde her insan topluluğunun, barışın ve adaletin temeli olarak kabul eder” denmektedir. İrlanda Anayasası da başlangıç kısmında insan onuru kavramını açıkça zikretmiş, “basiret, adalet ve hamiyetten ayrılmadan, bireyin onur ve özgürlüğünün sağlanması...gayesi güdülerek bu anayasanın kabul edildiği”ni ifade etmiştir. Polonya Anayasası da önsözünde “insanın doğuştan gelen onuruna...saygı gösterme” ifadesini kullanmıştır. Portekiz Anayasasının 1. maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri sayılırken insan onuru kavramından yararlanılmıştır. Madde 1’e göre “Portekiz, insan kişiliğinin onuru ve halkın iradesine ve özgür, adil ve birlik içinde bir toplum inşa kararlılığına dayanan egemen bir Cumhuriyettir” denilmiştir. İspanya Anayasası, insan onuru kavramına temel haklar ve ödevler bölümünde 10. maddesinde yer vermiştir. 10. maddede “insan onuru ihlal edilemez...”ifadesi açıkça yer almıştır.

Öztürk ve Erdem insan onurunu, “bilinçli olma, kendi kaderini tayin etme ve kendi çevresini şekillendirme yeteneği veren ve kişiliksizliği ortadan kaldıran ruhtur, manevi güçtür” (Öztürk ve Erdem:42) şeklinde tanımlamışlar ve insan onuru adı verilen bu üstün değerın “hür irade” olduğunu belirtmişlerdir. Oysa biz, insan onuru kavramının doğuştan sahip olunan bir değer olduğunu ve ne bilinçli olmaya, ne kendi çevresini şekillendirebilme yeteneğine nede insana özgü ve sonradan kazanılabilecek başka bir yeteneğe indirgenemeyeceğine inanıyoruz. İnsan onuru kavramı, hür irade kavramı ile eşanlamlı değildir. İnsan varlık olarak değerlidir, iradesi olsun veya olmasın veya mevcut iradesini yönlendirebilsin veya yönlendiremesin insan yaradılış gereği onurlu bir varlıktır. Bu açıdan bakıldığında bir akıl hastası ile ruhen sağlıklı bir kişi arasında insan onuru konusunda herhangi bir ayırım yapılması mümkün değildir.

İnsan onurunun korunması, devlete, bizzat anayasa ile yüklenmiş bir edimdir. Bir devletin insan onuruna saygı göstermesi, anayasacılığın gerçek olup olmadığını ölçmenin temel bir aracıdır (Erdoğan,2009:44). Temel hak, insan onuru garantisi ile ne denli güçlü biçimlenirse ve onun tarafından zorunlu olarak istenirse her iki garanti o derece sağlanmış olacaktır (Gören,1999:379).

Bireyin haklarının iç hukuk açısından garanti altına alınması anayasa ve kamu hukuku disiplinlerinde 1215 Magna Carta Libertatum ile başlayan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile hız

kazanan uzun bir dönüşüm olarak ifade edilir. Bu süreç aynı zamanda batı dünyasında hukuk devletinin kurumsallaşmasının da tarihidir (Doğan,2008:263). Bugün itibariyle insan haklarını korumak amacıyla düzenlenmiş pek çok uluslararası sözleşme ve düzenlemeler mevcuttur. Bunlardan biri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir. Bu beyanname, bildiri sıfatıyla bir antlaşma gibi bağlayıcı olmasa bile, temel teşkil ettiği veya ilham kaynağı olduğu sözleşme ve anayasalarda ve hatta bazı teamül hukuku kurallarında yaşamaktadır (Gündüz, 2009:272). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin gerek önsöz kısmında ve gerekse maddelerinde insan onuru kavramına sıkça yer verilmiştir. Beyannamenin önsözü “insan ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına” ifadesi ile başlamaktadır. Önsözün 4. paragrafında “insan şahsının haysiyet ve değeri” ifadesine yer verilmiştir. Beyannamenin 1. maddesinde, bütün insanların hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğduğu ifadesi yer almıştır ve takibeden pek çok maddede insan haysiyeti kavramına vurgu yapılmıştır. Dine ve İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayrımcılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildirinin 3. maddesinde “insanlar arasında din veya inanç sebebiyle ayrımcılık yapma, insan onuruna karşı bir hakaret ve Birleşmiş Milletler Andlaşmasının prensiplerini inkar etme teşkil eder” denilmiştir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme giriş kısmına, insan onuru kavramına vurgu yaparak başlamıştır. Sözleşmenin ilk cümlesi “Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilan edilmiş olan ilkelere uygun olarak, insan topluluğunun tüm üyelerinin doğuştan sahip oldukları onurun ve onların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temel olduğunu göz önünde tutmuştur. İkinci cümle ise, “bu hakların, kişinin doğuştan sahip olduğu onurundan kaynaklandığını kabul eder” ifadesine yer vermiştir. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)nin 3. maddesinde insan onuru kavramına, işkence yasağı başlığı altında yer verilmiştir. İnsan onuru kavramı ile ilişkilendirilebilecek daha pek çok uluslararası sözleşme mevcuttur. Bunlara örnek olarak Jenosit Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki 1948 tarihli Sözleşme, Irk Ayrımının Bütün Şekilleri ile Tasfiye Edilmesi Hakkındaki Milletlerarası Sözleşme, Müruru Zamanın Harp Suçlarına ve İnsanlık Aleyhindeki Suçlara Uygulanmaması Hakkında Sözleşme, Apartheid Suçunun Bastırılması ve Cezalandırılması Hakkındaki Milletlerarası Sözleşme, Kadınlar Aleyhinde Her Türlü Ayrımın Kaldırılması Hakkındaki Sözleşme, İşkenceye ve Zalimane Gayriinsani veya Haysiyet Kırıcı Muameleye veya Cezalandırmaya Karşı Sözleşme, Çocuk Hakları Hakkında Sözleşme gösterilebilir.

İnsan onuru kavramı, hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Özbek’in de belirttiği gibi insan haysiyetinden ancak bir hukuk devletinde bahsedilebilir ve hukuk devleti, insan haysiyetinin koruyucusudur (Özbek vd., 2008: 52). Hukuk devleti, yönetilenlere hukuki güvenlik sağlayan devlet düzenini anlatır. Hukuk devletinde, devlet yalnız hukuk kuralları koyan bir varlık değil, koyduğu hukuk kurallarına uyan, onlarla kendini bağlı sayan bir varlıktır (Gözübüyük, 2001:1). Gözler’in benzer bir tanımlamasında da hukuk devleti, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan devlet olarak

tanımlanmıştır (Gözler, 2009: 92). O halde bir hukuk devleti, kendi koyduğu hukuk kuralları ile bizzat kendi kendisini sınırlandıran, tüm eylem ve işlemlerini bu sınırlar dahilinde yürütebilen ve bu sayede yönetilenlere hukuki güvenlik sağlayabilen devlettir. Devletin sağladığı hukuki güvenlik ise başta kişilerin kişiliklerinin ve insan onurunun tanınması ve sağlanmasıyla olur. Devlet öncelikle insanın, insan olarak belli bir değere sahip olduğunu kabul etmeli ve bunun gereği olarak sahip olduğu hak ve özgürlükler ve bu hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi noktasında gerekli tüm çabayı göstermelidir.

SONUÇ

İnsanı esas alan felsefe, Ortaçağın skolastik düşüncesine karşı geliştirilmiş, Fransız Devriminin yapılmasında etkili olmuş ve hukuk felsefesini de etkilemiş ve zamanla çeşitli ülkelerin mevzuatına girmiştir. İnsanı temel alan bu yaklaşım, insanın sırf insan olduğu için değerli ve doğuştan insan onuruna sahip olduğu düşüncesini beraberinde getirmiştir. İnsan onuru kavramı aynı zamanda bir hukuk terimidir. İnsan onuru, insanın sırf insan olması sebebiyle değerli ve saygıya layık olması anlamına gelir. İnsan onuru terimi, ilk olarak tabii hukuk öğretisi tarafından ileri sürülmekle birlikte, bugün pek çok uluslararası sözleşme ve ulusal mevzuata girmiş pozitif bir kavramdır. Türk hukukunda ve pek çok ülkenin hukuki mevzuatında bu terim bizzat anayasa ile tanınmış ve koruma altına alınmıştır. Bu terim ülkelerin özellikle ceza hukuku, iş hukuku gibi hukuk dallarında önemli etkiler yapmıştır. Örneğin masumiyet karinesi, şüpheden sanık yararlanır ilkesi, adil yargılanma ilkesi

KAYNAKÇA

Doğan, İ. (2008). *Devletler Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erdoğan, M. (2009). *Anayasa Hukuku*. Gözden Geçirilmiş 5. Baskı. Ankara: Orion Kitabevi.

Gören, Z. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*. 2. Baskı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını.

Gözler, K. (2009). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Güncelleştirilmiş 7. Bası. Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözler, K. (2011). *İdare Hukuku Dersleri*. 11. Baskıdan Tıpkı Ek Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözübüyük, Ş. (2001). *Yönetmelik Yargı*. Güncelleştirilmiş 14. Bası. Ankara: Turhan Kitabevi.

Gündüz, A. (2009). *Milletlerarası Hukuk*. 5. Bası. İstanbul: Beta Yayınevi.

İzveren, A. (1988). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları.

Özbek, V.Ö. vd. (2008). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Öztürk, B. Ve Mustafa Ruhan Erdem. (2011). *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts>